

WYNIKI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH PRZEPROWADZONYCH NA TERENIE BUDYNKU DAWNEGO KOLEGIUM JEZUICKIEGO I JEGO OTOCZENIU WE WSCHOWIE PL. FARNY 3.

W okresie od sierpnia 2010 do końca sierpnia 2011 prowadzone były badania architektoniczno – archeologiczne przy budynku dawnego Kolegium Jezuickiego we Wschowie. Przeprowadzone badania, związane były z realizacją inwestycji „Przebudowa budynku dawnego Kolegium Jezuickiego na muzeum i bibliotekę”. Inwestorem zadania był Urząd Miasta i Gminy we Wschowie, a wykonawcą prac budowlanych było Przedsiębiorstwo Realizacji Budownictwa „Partner” Sp. z o. o. z Leszna. Przeprowadzone badania miały charakter interdyscyplinarny i prowadzone były etapami dostosowanymi do harmonogramu realizacji inwestycji. Badania archeologiczne wykonane były przez zespół archeologów oraz geologa i antropologa, pod kierownictwem mgr Łukasza Lisieckiego. W trakcie badań architektonicznych w ramach wykonania dokumentacji zastosowano technikę fotogrametrii oraz skanowania laserem 3D. W ramach badań archeologicznych wykonane zostało rozpoznanie geologiczne i stratygraficzne nawarstwień, eksploracja i dokumentacja nawarstwień oraz obiektów archeologicznych w poszczególnych wykopach, dokumentacja techniką fotogrametrii, analiza antropologiczna oraz badania paleobotaniczne.

Teren badań zlokalizowany był w zachodniej części miasta Wschowa na terenie byłego budynku dawnego Kolegium Jezuickiego, w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła farnego pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny na placu Farnym. Pierwotnie obszar ten wchodził bezpośrednio w obszar murów miejskich miasta i tzw. Furty Polskiej.

Należy zaznaczyć, że na terenie budynku dawnego Kolegium Jezuickiego we Wschowie prowadzone były już wcześniej badania archeologiczne prowadzone przez Elżbietę Wyrwińską oraz Marka Wróbla w roku 1991 (E. Wyrwińska 1991). Badanie te prowadzone jednakże były tylko w południowym skrzydle obiektu oraz jego otoczeniu z uwagi na użytkowanie pozostałej części zabytku przez mieszkańców. Przeprowadzone wówczas prace pozwoliły pozyskać informacje na temat nawarstwień oraz lokalizacji przebiegu murów obronnych, które zlokalizowano w wykopach. Należy jednak zaznaczyć, że zachowane opracowanie wyników tych badań jest niepełne i nie dostarcza całkowitych danych, które być może mogły zostać pozyskane podczas prac. Badania archeologiczne przeprowadzone w latach 2010 – 2011 prowadzone były w trzech etapach zgodnie z harmonogramem realizacji inwestycji oraz (Ryc. 1) z uwagi na bezkolizyjną realizację zadania. Celem przeprowadzonych badań było ekshumacja pochówków na terenie przylegającego cmentarza przykościelnego, zarejestrowanie pozostałości późnośredniowiecznych fortyfikacji, weryfikacja przesłanek dotyczących istniejącej niegdyś mennicy oraz dokumentacja i eksploracja nawarstwień zarówno na obszarze otaczającym budynek oraz w jego wnętrzu w celu odtworzenia przemian, jakie miały miejsce na tym obszarze od początków jego użytkowania do okresu nowożytnego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na okres późnego średniowiecza. Ponadto, celem wykonanych prac archeologicznych była możliwość

pozyskania zabytków ruchomych różnego rodzaju np. fragmenty ceramiki naczyniowej, fragmentów kafli, monet i innych.

Pierwszy etap badań archeologicznych przeprowadzony był na obszarze przyległego od wschodu do budynku dawnego Kolegium Jezuickiego odkrytego cmentarza przykościelnego (Ryc. 2). Celem wykonania prac było zarejestrowanie i eksploracja pochówków oraz nawarstwień w tej części terenu. W ramach badań założono cztery wykopy wzdłuż całej wschodniej ściany budynku o łącznej długości 48 m i średniej szerokości 2 m. Średnia głębokość wykopów wynosiła około 1,7 m z uwagi na różną głębokość depozycji pochówków. Podczas prac zarejestrowano łącznie osiemdziesiąt siedem zinwentaryzowanych grobów oraz liczne niezainwentaryzowane szczątki kostne. W trakcie badań wyróżniono trzy poziomy depozycyjne. Zarejestrowane pochówki nie posiadały trumien, pozostałości odzieży oraz innych elementów wyposażenia grobowego, co uniemożliwiało szczegółowe datowanie poszczególnych pochówków. Ponadto uchwytny były ślady wkopywania młodszych grobów w starsze, a także mogił zbiorowych. Wszystkie zarejestrowane pochówki ułożone były na osi zachód (głowa) – wschód (nogi). Z uwagi na układ stratygraficzny zarejestrowane pochówki datuje się na okres od XVI do początku XVIII wieku.

Prowadzone na terenie cmentarza badania dostarczyły również istotnych wiadomości na temat posadowienia oraz konstrukcji późnośredniowiecznego muru obronnego, będącego obecnie fundamentem wschodniej ściany budynku Kolegium (Ryc. 3). Zarejestrowano również fundament baszty oraz elementy konstrukcyjne związane z dawną furtą miejską. Drugi etap prac archeologicznych prowadzony był w piwnicach budynku dawnego Kolegium Jezuickiego (Ryc. 1). Piwnicą, z uwagi na rozlokowanie pomieszczeń nadano poszczególne oznaczenia Ia, Ib oraz II w skrzydle północnym oraz III w skrzydle południowym. Badania archeologiczne poprzedzono wykonaniem skanowania laserowego 3D, które miało na celu dokładną dokumentację kształtu pomieszczeń, rozwarstwień i wątków murów. Ponadto wykonano wstępne badania detekcyjne mające na celu zabezpieczenie i lokalizację zabytków ruchomych wykonanych z metalu. Warto zauważyć że piwnice umiejscowione były na linii pierwotnego przebiegu fosy miejskiej wykonanej jak podają źródła pisane w I połowie XV wieku. Eksplorację piwnic rozpoczęto od piwnicy III (Ryc. 4), następnie przystąpiono do eksploracji piwnic umiejscowionych w północnym skrzydle. Celem tych prac była dokumentacja i eksploracja nawarstwień związanych z dawną fosą miejską. Ponadto badania przeprowadzone w północnym skrzydle miały na celu zarejestrowanie pozostałości po późnośredniowiecznej mennicy oraz elementów archeologicznych np. głębokości posadowienia kolumn renesansowych (Ryc. 5).

Trzeci, a zarazem ostatni etap badań przeprowadzono poza bezpośrednim obszarem budynku, a w jego bezpośrednim otoczeniu (Ryc. 1). Wykopy umiejscowiono na dziedzińcu w związku z budową klatek schodowych do piwnic oraz w otoczeniu północnego skrzydła w przylegających do jego ścian wykopach, a także w wykopach pod zachodnią ścianą centralnej części budynku. Ponadto przeprowadzono prace archeologiczne związane z budową kanalizacji deszczowej od zachodniej strony północnego skrzydła budynku do centralnej części dziedzińca pod zachodnią ścianę budynku.

Na terenie dziedzińca w wykopach pod klatki schodowe oraz sieć kanalizacji deszczowej zarejestrowano nawarstwienia wtórne związane z zasypaniem oraz niwelacją tego obszaru. Na uwagę zasługuje odkryta w wykopie przy północnej ścianie południowego

skrzydła warstwa kulturowa, w której zarejestrowano liczne fragmenty szkliwionych kafli piecowych oraz fragmentów naczyń ceramicznych datowanych na okres XVI – XVII wiek. Znaleździś to potwierdza wyniki badań architektonicznych o funkcjonowaniu w tym obszarze zabudowy murowanej w tym okresie (R. Eysymontt 2011). Warto zaznaczyć, że zabytki te wystąpiły również w pobliżu wykopu wewnątrz zabudowy budynku.

Istotnym znaleziskiem był element architektoniczny odkryty w wykopie kanalizacji deszczowej, który przebiegał w odległości około 2 m od zachodniej ściany północnego skrzydła budynku dawnego Kolegium Jezuickiego. W wykopie tym zarejestrowano mur kamienno – ceglany, który był kontynuacją muru fundamentowego ściany północnej, północnego skrzydła i biegł w kierunku zachodnim (Ryc. 6).

Ponadto w trakcie dalszych prac założono wykop w centralnej części dziedzińca, gdzie potwierdzono przebieg drugiego późnośredniowiecznego muru obronnego (Ryc. 7), którego budowa związana była z rozbudową systemu fortyfikacji Wschowy na przełomie XIV/XV wieku (B. Ratajewska 2007)

PODSUMOWANIE

Uzyskane podczas badań archeologicznych wstępne informacje pozwalają jednoznacznie stwierdzić, że obecny budynek dawnego Kolegium Jezuickiego we Wschowie, swoją formę zawdzięcza licznym przebudowom oraz przemianom otoczenia jakie miały miejsce na przestrzeni czasu od okresu późnego średniowiecza. Świadczą o tym min. warstwy wtórne oraz gruzowiska zarejestrowane w profilach wykopów. Prawdopodobnie za początek użytkowania tego terenu przyjąć można wiek XIII, kiedy to teren ten wszedł w obszar już funkcjonującego miasta. Można przypuszczać, że pierwsze wyraźne przekształcenia obszar ten przechodził w drugiej połowie XIV wieku, kiedy to na mocy przywileju Kazimierza Wielkiego miasto wybudowało pierwsze fortyfikacje (B. Ratajewska 2007). Prawdopodobnie pierwsze fortyfikacje Wschowy były drewniane i zostały rozebrane w trakcie późniejszej budowy murowanych fortyfikacji obronnych w postaci murów z basztami, które to wybudowane zostały w XV wieku (B. Ratajewska 2007). Po pierwszych fortyfikacjach została fosa, której szczątkowe nawarstwienia zostały zarejestrowane podczas przeprowadzonych badań. W trakcie prac archeologicznych natrafiono również na mur obronny o którym wspomniano powyżej, na którym w późniejszym czasie osadzono całą wschodnią ścianę rozwijającej się i przeobrażającej się na przestrzeni wieków zabudowy, co potwierdzają badania architektoniczne. Można przypuszczać, że dalsze prace budowlane jakie miały miejsce na omawianym terenie, związane były z budową szyi bramnej oraz przebudową istniejących fortyfikacji w XV/XVI wieku (B. Ratajewska 2007). Śladami po tych czynnościach są północne skrzydło budynku oraz zarejestrowany mur 2. Przypuszczać można, że jeszcze w tym czasie przepływała tędy fosa miejska, którą później zasypano, a istniejące mury połączono w formę na kształt prostokąta (XVI wiek). Być może było to założenie obronne podobne do kaponiery, którą odkryto podczas badań Zboru Ewangelickiego we Wschowie (Ł. Lisiecki 2005). Istotnym jest, że w okresie tym z uwagi na zmiany taktyki walki, jakie przyniosło zastosowanie broni palnej, a w przypadku oblężeń dział, rozpoczęto przebudowę całych fortyfikacji miasta. Prawdopodobnie w tym okresie zaczęła funkcjonować tu mennica jako zespół budynków drewnianych oraz murowanych.

Oprócz wyników badań architektonicznych, świadczy o tym zarejestrowana na dziedzińcu przy północnej ścianie południowego skrzydła warstwa kulturowa, z której podczas eksploracji wydobyto liczne fragmenty kafli piecowych oraz ceramiki naczyniowej datowanej na XVI wiek. Należy zaznaczyć, że podczas badań archeologicznych nie zarejestrowano jednak żadnych zabytków i obiektów, które jednoznacznie potwierdzałyby funkcjonowanie mennicy w tym miejscu. Jedynymi znaleziskami archeologicznymi mogącymi potwierdzać ten przekaz są wcześniej wspomniane spieki oraz żuźle zawierające metale szlachetne: srebro, brąz oraz miedź. Istotnym jest, też zagadnienie chronologii odkrytego po wschodniej stronie budynku dawnego Kolegium Jezuickiego cmentarza. Z uwagi na brak trumien, wyposażenia grobowego oraz jakichkolwiek innych zabytków mogących pomóc w datowaniu, a także braku przekazów pisemnych, chronologia pochówków nie może być sprecyzowana. Przeprowadzona analiza antropologiczna nie dostarczyła żadnych danych na temat zmian chorobowych oraz innych, które można by łączyć z epidemią lub pożarem miasta. Przypuszczać jednak można, że pochówki te, nie są starsze od istniejącego muru 1, o czym świadczy fakt, że zostały wkopane w zasypisko wykopu związanego z budową fortyfikacji Groby te, nie są też młodsze od samego budynku Kolegium Jezuickiego. Zatem ich ogólne datowanie zamyka się w ramach XVI – XVII wiek.

CERAMIKA NACZYNIOWA

Podczas przeprowadzonych badań archeologicznych zarejestrowano oraz zinwentaryzowano łącznie 1235 fragmentów ceramiki naczyniowej. Z uwagi na specyfikę form, sposób wykonania oraz cechy technologiczne i typologiczne wyróżniono pięć grup chronologicznych w których sklasyfikowano poszczególne zabytki. Zestawienie pozyskanych zabytków łącznie z datowaniem przedstawiają poniższe tabele.

Tablica 1. Ilościowe zestawienie zarejestrowanych fragmentów ceramiki naczyniowej z całego terenu badań

	XIII	XIV-XV	XV-XVI	XVI-XVII	XVI-XVIII	Suma
Cz. Północna	5	177	90	85	18	375
Cz. Centralna	0	8	0	27	0	35
Cz. Południowa	0	95	77	45	141	358
Cmentarz	0	399	27	41	0	467
Suma	5	679	194	198	159	1235

W pierwszej grupie sklasyfikowano fragmenty naczyń o cechach ceramiki tzw. „przejsiowej” datowanej ogólnie na II połowę XIII wieku – tzw. faza E i pokrywającym się z wczesnym osadnictwem miejskim Wschowy. W drugiej grupie ujęte zostały zabytki o cechach typowo późnośredniowiecznych datowanych na okres XIV – XV wiek, okres ten pokrywa się z rozwojem miasta oraz budową pierwszych fortyfikacji, zwłaszcza fosy miejskiej oraz prawdopodobnie pierwszej zabudowy. W trzeciej grupie datowanej na okres XV – XVI wiek, sklasyfikowano fragmenty ceramiki o cechach późnośredniowiecznych, których kontynuacja uchwytana jest w następnym stuleciu, wiąże się to z czasem kiedy obszar ten był mocno użytkowany np. szyja bramna, mennica, wyszynk wina i piwa oraz istniejącej nieopodal rzeźni. W grupie czwartej datowanej na okres XVI – XVII wiek, ujęte zostały zabytki, które nie posiadały cech późnośredniowiecznych, a jedynie typowe dla okresu

nowożytnego. Należy jednak zaznaczyć, że po okresie późnośredniowiecznym w garncarstwie późniejszym często spotyka się cechy, które nawiązują do tego okresu lub są kontynuacją wcześniejszych trendów. W ostatniej grupie sklasyfikowano fragmenty naczyń datowanych na okres XVI – XVIII wiek, które to posiadały cechy nowożytne, jednakże nie dały one możliwości dokładnego ustalenia chronologii i mogą być łączone z okresem bezpośrednio poprzedzającym funkcjonowanie kolegium oraz samym jego funkcjonowaniem. Z uwagi na mocną degradację nawarstwień w obrębie terenu na którym prowadzono prace archeologiczne zarejestrowane zabytki były rozdrobnione co spowodowało, że nie znaleziono całych naczyń oraz nie pozwoliło w pełni ich zrekonstruować. Wyjątkiem są fragmenty zarejestrowane w części cementarnej w Wykopie I, gdzie w części środkowej przy murze poniżej warstwy grobów wystąpiły zabytki datowane w znacznej większości na okres późnośredniowieczny oraz w piwnicach w północnym skrzydle w wykopie nr VII.

Tablica 2 Ilościowe zestawienie zarejestrowanych fragmentów ceramiki z terenu piwnic

	XIII	XIV-XV	XV-XVI	XVI-XVII	XVI-XVIII	Suma
Piwnica 1A	0	16	9	15	10	50
Piwnica 1B	0	125	53	10	4	192
Piwnica 2	0	6	2	56	4	68
Piwnica 3	0	90	71	39	2	202
Suma	0	237	135	120	20	512

Ceramika o cechach późnośredniowiecznych; określana jako tzw. ceramika stalowoszara, redukcyjna lub siwa. Charakterystyczna jest dla niej duża ilość ziarnistej domieszki schudzającej, nadająca wyrobom szorstką fakturę powierzchni. Granulacja domieszki mieści się najczęściej w wielkościach rzędu 0,2-0,5 mm, rzadziej do 0,7 mm. Ceramikę tej grupy wyrabiano na kole garncarskim z zastosowaniem silnie formującego obtaczania. Jedną z podstawowych przesłanek wyróżnienia tej grupy jest redukcyjny wypał nadający wyrobom równomierne, niekiedy połyskliwe, siwe lub ciemniejsze zabarwienie. Dobry wypał spowodował znaczną twardość i małą przesiąkliwość ścianek. Znaczne rozdrobnienie materiału nie pozwala w całości zrekonstruować form naczyń. Wiadomo jednak, że mieszczą się wśród nich naczynia o brzegach wychylonych na zewnątrz i zaokrąglonych lub o brzegach z okapem. W poniższej tabeli przedstawiono zestawienie chronologiczne poszczególnych fragmentów z uwagi na barwę – kolor.

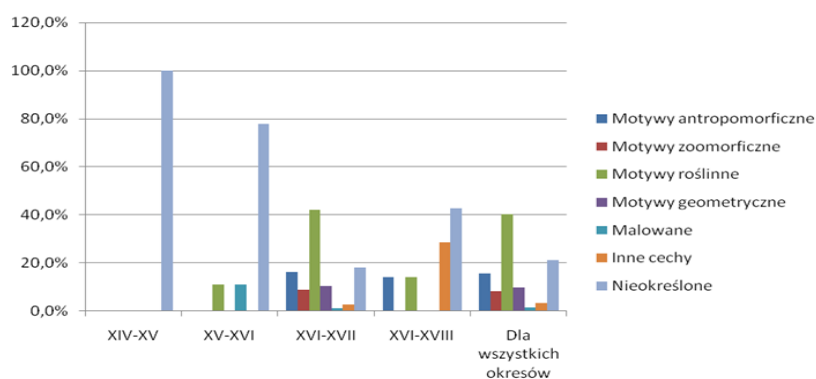
Tablica 3 Ilościowe i procentowe zestawienie zarejestrowanych fr. naczyń z uwzględnieniem barwy

Barwa	Ceglasta		Jasnoszara		Kremowa		Stalowoszara		Szaroczerwona		Inna		Suma dla okresów
	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	
XIV-XV	91	13,4%	6	0,9%	48	7,1%	454	66,9%	80	11,8%	0	0,0%	679
XV-XVI	151	77,8%	17	8,8%	7	3,6%	0	0,0%	19	9,8%	0	0,0%	194
XVI-XVII	180	90,9%	17	8,6%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	0,5%	198
XVI-XVIII	141	88,7%	18	11,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	159
Suma dla barw	563		58		55		454		99		1		1230
%całości	45,8%		4,7%		4,5%		36,9%		8,0%		0,1%		

KAFLE PIECOWE

Zarejestrowane podczas badań na terenie Kolegium Jezuickiego we Wschowie fragmenty kafli, w znacznej większości stanowią tzw. kafle złożone, tj. egzemplarze formowane w matrycach. Przy czym ich fragmentaryczny stan zachowania niestety nie pozwala dokładnie stwierdzić, czy stanowiły typ kafli wypełniających, gzymsowych, fryzowych czy wieńczących. Choć najprawdopodobniej większość z nich, biorąc pod uwagę cechy formalno-technologiczne, można zaliczyć do kafli wypełniających środkowych, odgrywających podstawową rolę przy budowie pieca. Zdecydowana większość kafli została wykonana z gliny żelazistej, po wypale przybierającej kolor pomarańczowy, a głównym składnikiem domieszki schudzającej był drobno- i średnioziarnisty piasek. Jeden egzemplarz został wykonany z gliny kaolinitowej, która po wypale przybrała kolor biały dodatkowo pomalowany tzw. „pobiałą”. Na płycie licowej niektórych kafli występuje ornament roślinny (stylizowane liście). Ornament odcisnięto w matrycy, która była negatywem wzoru znajdującego się na licu kafla. Zewnętrzna strona kafla pokryta jest brązowym, białym i zielonkawym szkliwem, co jest charakterystyczną cechą właśnie renesansowych kafli, dla których najczęściej stosowano jednak ołowianą glazurę zieloną. Jeden z fragmentów pokryty był nawet różnobarwną glazurą, choć być może jest to wynik wtórnego przepalenia. Obecność kafli zdobionych różnymi ornamentami przemawia za istnieniem pieców o stosunkowo dobrze rozbudowanej konstrukcji. Zastosowanie ornamentowanych kafli wpływało na podniesienie walorów estetycznych całej konstrukcji. Biorąc pod uwagę cechy technologiczne i ornament analizowanych kafli należy je datować ogólnie na okres renesansu. W tym okresie można zaobserwować ich znaczne zróżnicowanie formalne. Dokładniejsze ustalenie chronologii zabytków utrudnia fakt, że kafle zostały zarejestrowane na złożu wtórnym. W każdym razie wątki ornamentacyjne skomponowane na bazie motywów roślinnych datuje się najwcześniej na 2 połowę lub koniec XVI. Warto zaznaczyć, że podczas badań odkryto też kafle tzw. garnkowe, których użytkowanie na terenie Polski datuje się na okres od późnego średniowiecza (XIV w) do czasów nowożytnych (XVII/XVIII w). Ponadto, należy też wspomnieć o jedynym typowo gotyckim kaflu piecowym zarejestrowanym podczas prac badawczych. Kafel ten pierwotnie miał kształt zbliżony do prostokąta o jasno-brązowym kolorze i pokryty był szkliwem jasno – szarym. Na odkrytym fragmencie widoczna jest postać, prawdopodobnie rycerza na koniu trzymająca miecz, w lewym górnym rogu widoczny jest ówczesny herb Polski.

Tablica 4. Procentowe zestawienie motywów zdobniczych na kaflach piecowych

SPIS ILUSTRACJI

- Il. 1 Obszar przeprowadzonych badań
- Il. 2. Obszar badań Etap I, poziom I
- Il. 3 Etap I, układ muru obronnego do głębokości posadowienia
- Il. 4 Obszar Badań – Etap II, Piwnica III
- Il. 5 Skrzydło Północne – Piwnica Ia, kolumny renesansowe
- Il. 6 Skrzydło północne – mur szyi bramnej
- Il. 7 Dziedziniec – mur obronny nr 2, rzut od wschodu

LITERATURA

- E Wyrwińska, M. Wróbel „*Sprawozdanie z badań ratowniczych w Kolegium Jezuickim we Wschowie Pl. Farny*” Trzebiny-Maszynopis 1991
- Ł. Lisiecki „*Wyniki dotychczasowych badań archeologicznych w Zborze Ewangelickim we Wschowie*” Leszno-Maszynopis 2005
- B. Ratajewska „*Kalendarium Dziejów Wschowy*” Wschowa 2007
- R. Eysymontt „*Rekonstrukcja powstania i przemian misji i rezydencji jezuickiej we Wschowie (badania historyczne i architektoniczne)*” Wrocław-Maszynopis 2011